

О.Г.Гуменюк,

Чортківський інститут підприємництва та бізнесу ТНЕУ,
м. Чортків

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуто питання взаємодії інструментів формування конкурентної спроможності регіонів України у галузевому вимірі.

In the article a question of interaction of the tools of the formation of the competitory possibility of the regions of the Ukraine in the branch measurement is examined.

Аналіз тенденцій розвитку світової економіки протягом останніх десяти років минулого століття та перших років нового свідчить, що у парадигмі глобалізованої економіки дедалі відчутніше починає домінувати регіональна складова. Набуття регіонами України вищого рівня самостійності обумовлює необхідність переосмислення їх положення та функцій в економічному просторі країни. Проблеми конкуренції, конкурентної спроможності та конкурентного потенціалу мають не лише національний, але й регіональний формат. Конкурентоспроможність у регіональній проекції є складним, багатовимірним і суперечливим економічним явищем. Вона несе в собі як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки соціально-економічних відносин і слугує імпульсом економічного розвитку регіону. «При цьому кожен регіон виступає як форма певної просторової організації виробництва, що ґрунтується на галузевому та територіальному поділі праці в рамках всього народного господарства країни. Водночас він становить відносну самостійну цілісність. Вона є тим вищою, чим різноманітніша структура господарського комплексу регіону і чим слабкішими і менш розвиненими є комунікативні зв'язки із зовнішнім середовищем»[1, с.56]. Предметом конкурентних взаємин між регіонами країни можуть бути державні економічні програми і проекти, пов'язані з територіальною організацією та розміщенням господарства; соціальні програми; державні замовлення на товари чи послуги; системи особливих умов для ведення бізнесу, податкових пільг; створення вільних економічних зон та ін.

Дослідженням проблем конкурентних взаємин учасників ринку займалися: А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс, А.Маршалл,

Д.Робінсон, Е.Чемберлен, А.Курно, Ф.Еджоурт, А.Лернер, К.Вексель, Ф.Хаєк, Й.Шумпетер, С.Брю, Дж.Кейнс, І.Кірцнер, К.Макконнелл, Дж.Міллер, А.Пігу, М.Портер, П.Хайне, Е.Чемберлін.

Вітчизняні підходи у дослідженні проблем конкуренції представлені у працях насамперед А.Гальчинського, В.Глущенко, М.Єрмошенко, П.Єщенко, С.Мочерного, Ю.Палкіна, А.Пелиха та ін.

На сьогодні проблеми вивчення та методики оцінки конкурсної спроможності регіонів, засоби та механізми його формування, понятійний апарат відповідної проблеми є далекими від завершеності.

Проблеми методичної оцінки та осмислення змісту поняття «конкурентний потенціал регіону» зовні можуть видатися доволі очевидними. Така очевидність є достатньо поверхневою, хоча і не позбавленою деяких логічних підстав. Очевидно, ця обставина пов'язана з певною змістовною близькістю категорії «конкурентний потенціал регіону» та категорії ефективності. Більше того – їх часто розглядають як однопланові категорії. Мабуть, доцільніше було б субординувати ці пов'язані категорії з такою логікою: перша з них ґрунтується на другій та водночас відображає в собі складні взаємовідносини окремих суб'єктів ринку, галузей та їх об'єднань і національної економіки загалом.

Уряди країн з різним кінцевим ефектом роблять спроби модернізації існуючих механізмів регіонального розвитку з метою уникнення кризових явищ. Водночас і паралельно йде модернізація теорії та ревізія господарської практики в регіональній економічній політиці. Концепція конкурентних переваг є прикладом саме такої доволі вдалої спроби, що приурочена до праць насамперед М.Портера. Власне, сам М.Портер вважає своїм теоретичним попередником А.Маршалла та його «Принципи економічної теорії». Проте теоретичні корені дослідження територіально-регіональних аспектів конкурентних взаємин можна відшукати в теоріях абсолютних та відносних переваг, що висвітлені в працях А.Сміта та Д.Рікардо.

Сам М.Портер пропонує відмовитися від підходу до оцінки конкурентоспроможності у національному форматі. Тобто

Йдеться про те, щоб навіть не застосовувати термін «конкурентоспроможна країна». «Головне завдання держави в економіці – забезпечити своїм громадянам доволі високий рівень життя, що підвищується. Здатність держави зробити це залежить не від якогось там аморфного поняття конкурентоспроможності, а від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця і капітал. Продуктивність визначається вартістю віддачі від одиниці праці і капіталу. Вона залежить як від якості та характеристик продуктів (цим визначається ціна, яку можуть призначити), так і від ефективності, з якою такі товари виробляються. У кінцевому підсумку, продуктивність – головна складова рівня життя в країні, оскільки саме в ній основне джерело доходу на душу населення. Продуктивність людських ресурсів визначає їх заробітну плату, а продуктивність використання капіталу – дохід, який отримують його власники. Єдине, на чому може ґрунтуватися концепція конкурентоспроможності на рівні країни, – це продуктивність використання ресурсів регіону» [2, с.49].

Цікаво, що на сьогодні не існує акцентованого та універсального визначення самого терміна «регіон». Регіони різняться між собою за розмірами, адміністративними функціями, формою та географічними ознаками. У просторово-географічному вимірі регіон знаходиться десь між місцевим та національними рівнями управління. Показово, що регіон включає в себе водночас економічну та соціальну політику і практику всіх рівнів влади. З функціональної точки зору регіон – це не тільки статистична мезоекономічна одиниця. Він фактично є сукупністю урбанізованих територій, що лише частково накладаються на карту адміністративно-територіального поділу країни. Мабуть, можна погодитися сьогодні і з думкою про те, що сучасна економіка є сукупністю економік регіонів [3].

У широкому розумінні регіон поєднує чотири основні складові конкурентних взаємин (рис. 1):

- ü конкуренція між різними суб'єктами ринку, що належать до одного регіону;
- ü конкуренція у міжрегіональному просторі;
- ü конкуренція на національному рівні;

Ї глобальна конкуренція.

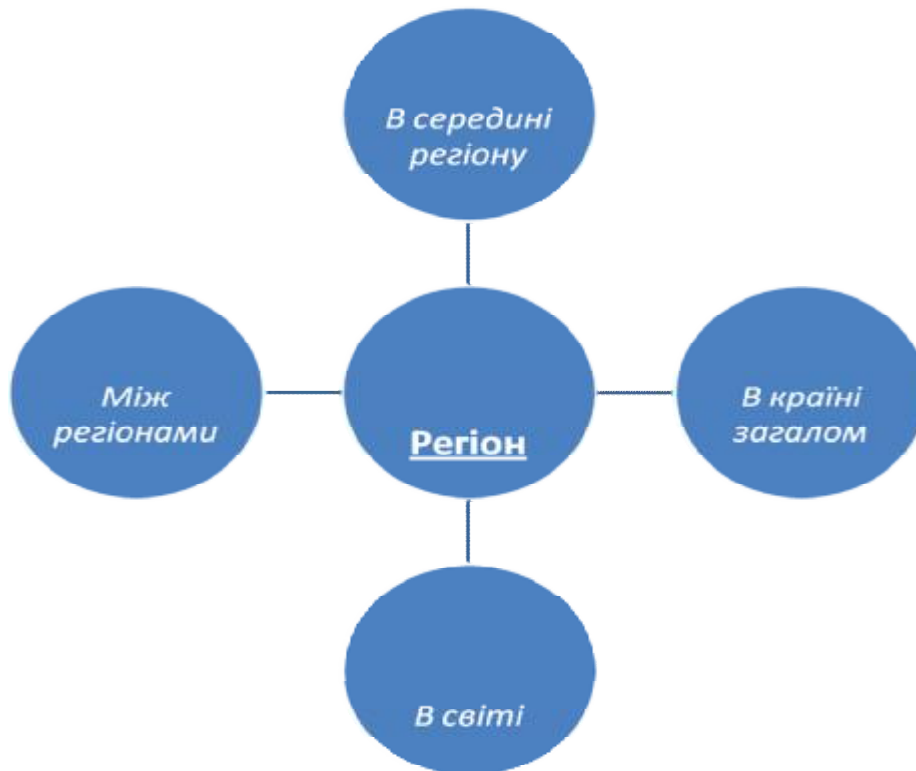

Рис. 1. Чотири аспекти конкуренції на регіональному рівні

Розвиток економічної самостійності регіонів в умовах незалежності України як суб'єкта міжнародного права, як не дивно, спричинив своєрідний «побічний ефект» цієї самої самостійності. Динаміка розподілу ресурсів та інвестицій в централізованій економіці фактично знімала з регіонального рівня відповідальність за якість, зміст та динаміку таких процесів, адже за все відповідала центральна влада. В нинішніх же умовах ситуація помінялася кардинальним чином. Капітал та ресурси мають цілком природну економічну властивість – вони мігрують у пошуках найбільш сприятливих способів їхнього застосування. Тому ресурсно- та капіталонасиченими виявляються ті з регіонів країни, які забезпечують «найцікавіші» варіанти їх продуктивного використання з максимальним рівнем віддачі та доходності в умовах прозорі конкуренції. За таких обставин питання формування в регіонах саме таких сприятливих умов стає важливою управлінською домінантою.

Конкурентоспроможність у регіональній проекції є складним, багатовимірним і суперечливим економічним явищем. Вона поєднує як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки

соціально-економічних відносин і слугує імпульсом економічного розвитку регіону.

Загальна оцінка конкурентних взаємин у регіональному фокусі містить два принципово важливих аспекти. З одного боку, конкурентні стосунки містять очевидний позитив – сприяють розвитку ринкових механізмів, дають споживачам вибір і свободу дій, підвищують рівень та якість продуктивного використання обмежених виробничих ресурсів. Інший аспект конкуренції на регіональному рівні містить певні негативні, дисфункціональні наслідки. Вони проявляються в тому, що надмірно гостра конкурентна боротьба між суб'єктами, що розміщені в одному регіоні взаємно виснажує їх, вичерпує їхні ресурси, змушує іноді шукати не зовсім легітимні чи навіть незаконні способи здобути такі бажані конкурентні переваги і закріпитися на ринку. Про інтереси споживача чи держави за таких обставин взагалі і не йдеться. Слід зауважити, що на початку формування ринкового механізму в економіці України у 90-их роках минулого століття мали місце саме негативні наслідки та прояви жорстких конкурентних взаємин суб'єктів регіональних ринків.

«Конкурентний регіоналізм», тобто конкуренція регіонів може бути потенційним варіантом розв'язання дилеми, за якої цілком мотивовані і раціональні індивідуальні дії, що спираються на механізми конкуренції, можуть привести до ірраціональних суспільних наслідків. Саме конкурентний регіоналізм, як форма зовнішньої щодо регіону загрози, змушує кооперувати дії та зусилля місцевої громадськості, приватні та некомерційні організації, вище керівництво регіону – усіх регіональних стейкхолдерів. У підсумку це фокусує усі зусилля на економічному розвитку та отримання вигоди для регіону загалом. При цьому генераторами розвитку кооперативної моделі формування конкурентного потенціалу регіону виступають не лише різні рівні влади, але й приватні та некомерційні структури. У цьому випадку усі визнають переваги не тільки від співпраці між місцевими адміністраціями, але й між різними сегментами регіональних ринків. Спроби створення працюючої «кооперативної моделі» конкуренції реально можуть знизити втрати від збиткової

конкуренції, сприяти більш раціональному та ощадливому використанню державних ресурсів. Окрім того, такий підхід дозволяє матеріалізувати також синергетичний ефект від кооперативної взаємодії – колективні зусилля дозволяють забезпечити вищі результати, ніж індивідуальні потуги суб'єктів ринку, зроблені в цьому ж напрямку самостійно.

Тож економіка країни сьогодні повинна оцінюватися як спільний ринок агломерованих економічних регіонів. Усі вони дійсно сильно пов'язані між собою взаємно та з рештою світу. «Сьогодні керівні коаліції усвідомлюють, що географічним фокусом їх зусиль повинна бути метрополія загалом, а не тільки її центральне місто чи приміська зона окремо» [4].

Такий дуалістичний погляд на конкуренцію регіонального рівня дозволяє розглядає її як джерело креативних та руйнівних змін одночасно, робить її предметом особливої наукової уваги.

Вибір ринку у ролі головного інституційного орієнтира розвитку національної економіки накладає певний, якісно новий функціональний відбиток на регіональні системи, що є її частинами. «Конкурентний контекст» і «регіональний вимір» присутні сьогодні у тих головних функціях, котрі виконують самостійні суб'єкти ринкових відносин:

- посилення конкурентних позицій країни на світовому ринку через зміцнення конкурентного потенціалу регіону;

- узгодження та захист інтересів регіонів у середині країни та за її межами;

- формування на рівні регіону системи регульованих преференцій та гарантій для діяльності комерційних структур та інвесторів;

- створення у регіонах сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу – головних носіїв конкурентного начала ринкової економіки.

Оцінка конкурентної спроможності регіону та особливостей конкурентних взаємин його суб'єктів здійснюється на основі аналізу та динамічного моніторингу певних ознак. Усю їх сукупність можна доволі чітко класифікувати через систему, що включає два рівні (рис. 2):

- інституційні (поверхневі);
- латентні.

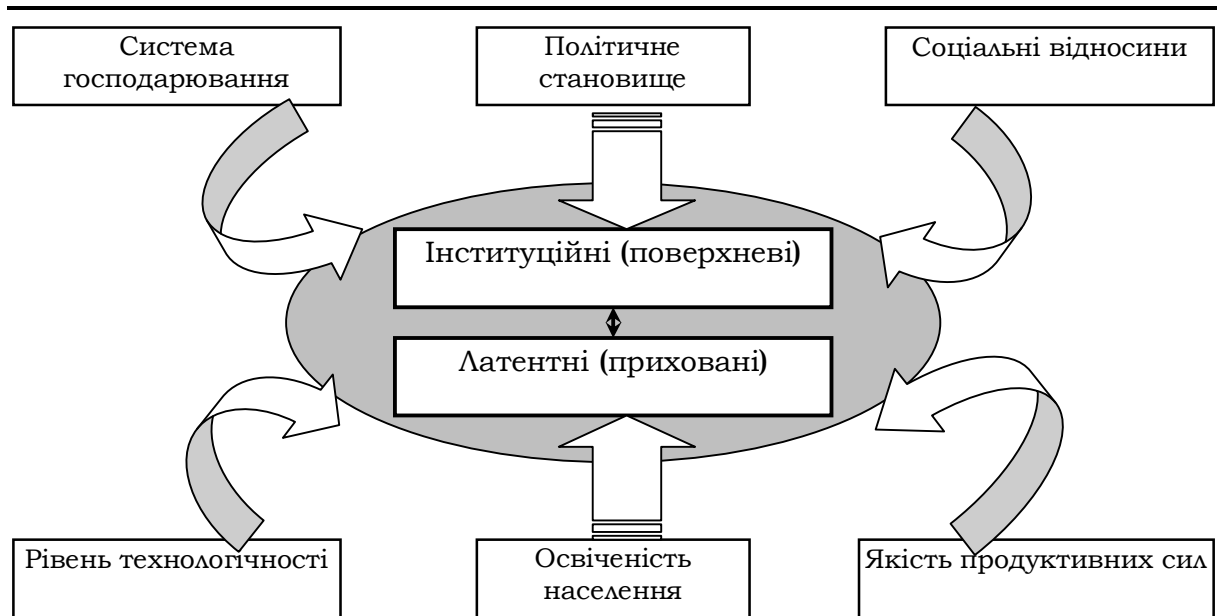

Рис. 2. Система класифікації
ознак конкурентоспроможності регіону

До інституційних ознак ми відносимо насамперед систему господарювання, що склалася в регіоні. Остання в свою чергу включає набір таких її характеристик, як сформовані моделі управління, динаміка, якість, простота і оптимальність виробничо-технологічних процесів, «географія» товарних, ресурсних та грошових потоків. Не меншу роль відіграє також політичне середовище для організації та ведення бізнесу, а також його соціальний фон. Зокрема, останнім часом особливої актуальності набула проблема соціоментального сприйняття населенням інституту приватної власності в регіоні. Елементи радянської ментальності доволі часто ускладнюють систему виробничих та трудових відносин, підривають основи мотиваційного механізму функціонування суб'єктів ринку, створюють додаткові бар'єри між працедавцями і працівниками. До інституційних же ознак слід відносити і рівень розвитку ринкової інфраструктури. Її висока якість та зрілість є фактором, що посилює конкурентний потенціал регіону. При цьому потенційні можливості регіону стають його реальними стратегічними перевагами на ринку. І навпаки. Відсутність належної інфраструктури може істотно похитнути конкурентні позиції регіону, який може мати доволі потужну ресурсно-технологічну базу. Інституційна складова конкурентної спроможності регіону робить стосунки між його суб'єктами

впорядкованими і прозорими.

Латентні ж ознаки конкурентної спроможності регіонів включають такі складові, як рівень технологічності виробничих процесів, якість продуктивних сил і рівень освітньо-інтелектуального та фахового розвитку населення, що проживає на території регіону. Рівень технологічності як складова прихованих ознак конкурентної спроможності регіону може мати різне змістовне наповнення. Йдеться про інтенсивність та глибину використання у виробничому процесі технологічних нововведень та ноу-хау. Архаїчні технології дають відносно нижчу продуктивність та рівень використання ресурсів і є, відповідно, чинником, що послаблює конкурентний потенціал регіону. Ядром продуктивних сил є наявні в регіоні природні багатства, що виступають матеріальною першоосновою організації конкурентоспроможного бізнесу. І ще однією складовою цього рівня ознак є населення, тобто його освітній, досвідний, фаховий та інтелектуальний потенціал.

Між цими поверхневими та прихованими складовими конкурентної спроможності регіону постійно відбувається активна взаємодія, що створює своєрідний «кумулятивний ефект» у реальній економіці регіону.

Тож конкурентна спроможність регіону є категорією, яка акумулює відносини взаємодії системи продуктивних сил регіону та виробничо-господарських стосунків, що зумовлюють сумарно своєрідний синергетичний ефект конкурентоспроможності.

Трактування поняття конкурентної спроможності регіону винятково в географічно-територіальному вимірі штучно звужує проблему і, відповідно, обмежує можливості пошуку відповіді на питання щодо вибору варіантів та засобів посилення конкурентного потенціалу окремих регіонів країни.

Конкурентний потенціал регіону значною мірою залежить від здатності суб'єктів, що є його складовими частинами, запроваджувати інновації, адаптовуватися до мінливих умов зовнішнього середовища, модернізувати виробничі та технологічні процеси. Домінантна роль у створенні потенціалу конкурентних переваг регіону належить якості політики органу, що здійснює свої управлінські повноваження в межах

територіальної юрисдикції. Остання, в свою чергу, визначається тим, наскільки об'єктивно та глибоко проведено аналіз економічного, природного та трудового потенціалів усієї території регіону. Кожному регіону потрібно обов'язково виділити та систематизувати усю множину чинників, що впливають на рівень його конкурентних потенцій. Звісно, що усю сукупність реальних чинників можна поділити на дві групи: «фактори сили» і «фактори слабкості». Перші з них власне і складають арсенал конкурентних переваг регіону і повинні бути об'єктом активного управлінського впливу. Наявність інших факторів з групи «слабкості» визначає напрямки економічної діяльності, де суб'єктам регіону варто відмовитися від суперництва, оскільки воно об'єктивне і з самого початку буде безперспективним. Проте чинники регіонального розвитку, що не дають певним територіям конкурентних переваг також повинні бути у полі управлінського впливу з боку інститутів регіонального управління. Адже ринок за своєю природою є середовищем мінливим і динамічним. А це означає, що фактори сили з часом можуть перетворитися на фактори ризику чи навіть слабкості і навпаки. Кожен з таких факторів виявляє наявність у території визначених властивостей, що завжди уважно оцінюються користувачами. Зауважмо, що ця оцінка є динамічною завжди – вага, значущість та цінність факторів у часі залежить від характеру, особливостей та преференцій користувачів та власне динаміки інтересів усіх стейкхолдерів. У сучасних умовах, приміром, навіть наявність доступних природних ресурсів перестала домінувати серед факторів, що визначають подальший розвиток та конкурентні потенції регіону. Натомість, такий фактор як місцезнаходження регіону в сучасних умовах міжрегіональної конкуренції має відносно більшу вагу, ніж наявність речовинно-енергетичних ресурсів.

Якісне ресурсне забезпечення, сукупно з іншими домінантними чинниками, є необхідною умовою сильного конкурентного потенціалу регіону. Але аж ніяк не достатньою. Побіжний аналіз та оцінка рівнів забезпеченості України основними факторами виробництва та моніторинг ефективності їх використання виявили загалом несприятливу

ситуацію. Порівняння переконливі і загалом невтішні. З одного боку, порівняно з шістьма економічно найбільш розвиненими країнами світу (США, Японія, Німеччина, Франція, Канада та Англія), Україна має доволі високий ресурсний рейтинг: за рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями – 3 місце, науковим потенціалом – 3 місце, трудовими ресурсами – 4 місце. Стосовно ж рівня ефективності застосування цього потенціалу, то тут наша країна значно поступається розвинутих країнам світу. Приміром, відставання від Франції складає: за рівнем використання сільськогосподарських угідь – в 10-12 раз, основного капіталу – в 2-3 рази, трудових ресурсів – у 7-15 раз, наукового потенціалу – більше, ніж у 20 раз [5]. Навіть прийнявши до уваги певну умовність таких зіставлень, різниця невідповідності і гостроту відповідної проблеми не помітити важко.

І ще один аналогічний аргумент – регіональний. За даними Головного управління статистики в Тернопільській області за період з 2004 по 2007 рік включно середньорічна чисельність безробітних, розрахована за методологією МОП складала 44,1 тис. осіб [6, с.299]. Крім того, за оцінками фахівців Тернопільського регіонального центру зайнятості за цей же період у трудовій міграції в країнах близького та далекого зарубіжжя (Росія, Польща, Німеччина, Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Франція, Ізраїль та ін.) перебували ще 57,8 тис. мешканців області працездатного віку. Сумарні реальні втрати трудового потенціалу регіону таким чином складають більше 100 тис. працівників. При тому, що загальна чисельність економічно активного (працездатного) населення Тернопільської області у 2007 році ледь перевищувала 463 тисяч осіб, втрати потенціалу у процентному вимірі складатимуть близько 22%. Аналогічна ситуація має місце і щодо використання інших видів ресурсів регіонів країни. Цілком логічно, що питання конкурентного потенціалу країни загалом і регіонів зокрема переміщається з площини власне номінального ресурсного забезпечення у площину ефективної організації та продуманого державно-регіонального менеджменту.

Процес формування та зміцнення конкурентного потенціалу

регіонів України на основі нової формули організації його використання вимагає продуманої та конструктивної взаємодії уряду та органів регіональної влади. При цьому роль останніх повинна помітно посилюватися. Врахування всіх сучасних світових тенденцій розвитку ефективного державного менеджменту зумовлює необхідність формувати якісно нову його економічну парадигму. Її основу повинна скласти політика децентралізації та збільшення повноважень регіональних органів влади у сфері захисту та підтримки економічної конкуренції, стримування винятковості та монополізму в господарській діяльності суб'єктів ринку. Підтримка Україною статусу країни з ефективною та соціальною ринковою економікою неодмінно вимагає створення сукупності сприятливих економіко-правових чинників, що спрямовані на стабільний, динамічний розвиток конкурентоспроможності її регіонів. Світовий досвід функціонування ефективних національних економічних систем показує, що окрім продуманого конкурентного законодавства формування конкурентоспроможності регіону впливає ще й ефективна регіональна політика.

Механізм реалізації державної регіональної політики повинен апелювати до таких інструментів управлінського впливу, що дозволяють створити якісно іншу модель територіально-просторової організації продуктивних сил в умовах гострої конкуренції. Основною домінантою регіональної політики держави має стати створення рівноцінних та сприятливих умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України. Це, безперечно, сприятиме поглибленню процесу трансформації економічного середовища перехідного типу у зрілу ринкову економіку на основі зростання рівня ефективності територіальної організації та розміщення продуктивних сил з використанням переваг та особливостей економічного, природно-ресурсного, трудового, науково-технічного, рекреаційного, просторово-економічного потенціалу регіонів.

Список використаних джерел

1. Ворожейкин В.Н., Рыбаков Ф.Ф. Демонополизация экономики как элемент рыночных отношений. – СПб, 1994. – С.84.
2. Оболенский В.П. Российская экономика в глобальных мирохозяйственных

связях: проблемы конкурентоспособности // Проблемы прогнозирования. – 2001. – №4. – С.49.

3. [Електронний ресурс]. – Доступ. – <http://www.citystrategy.leontief.ru/world/linda.htm>.

4. [Електронний ресурс]. – Доступ. – <http://www.citystrategy.leontief.ru/world/linda.htm>.

5. [Електронний ресурс]. – Доступ. – http://www.niurr.gov.ua/ukr/econom/ukr/rozdil_3-2.htm.

6. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2007 рік / Головне управління статистики в Тернопільській області / За ред. В.Г.Кирича; Відп. за вип. М.М.Жидкий. – Тернопіль: Тернопільське обласне управління статистики, 2008. – С. 299.